

SOSYOLOJİK POZİTİVİZM VE TEOLOJİ ARASINDA MÜPHEMLEŞEN DİN SOSYOLOJİSİ

Ergün YILDIRIM*

ÖZET

Bu makale de sosyolojinin en önemli alt bilim dallarından biri olan din sosyolojisinin problemleri üzerinde durulmaktadır. Sosyoloji din üzerinde iki temel yaklaşım çerçevesinde bazı problemler içermektedir. Birisi “sosyolojik din”, diğeri de “dinsel sosyoloji”dir. Bu yaklaşımlar bazı ciddi bilimsel sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunların neler olduğu ve nasıl aşılabileceğini tartışmak, bu çalışmanın temel amacıdır. Bu bağlamda, sosyolojinin kendine özgün kuramlarını ve bakış açılarını kullanarak hareket etmesinin zorunlu olduğu ve sosyolojik yaklaşımları söylemleştirerek dinin yerine koymaktan da uzak durması gerektiği öne sürülecektir.

SOCIOLOGY OF RELIGION AMBIGUITED BETWEEN SOCIOLOGICAL POSITIVISM AND THEOLOGY

ABSTRACT

In this paper, I will discuss religion of sociology. The main purpose of this article is to focus on the problems of sociological approach about religion. I argue that sociology generally has two main understanding of sociology of religion and the religious sociology. These approaches reflect some serious problems for scientific method. I think, we can avoid from these two understandings and also we can prefer rather to grasp scientific perspective ; so, we have to believe that sociology should be taken as a science, not as a religious discipline and also the sociology of religion is a sociological science but not a theological science. In my paper, I attempted to explain the matter in this respect.

---

* Y. Doç. Dr. , DPÜ Fen Edeb. Fak. Sosyoloji Böl.

GİRİŞ

Toplumların tarihsel süreç içinde yaşadıkları köklü değişimler, dinsel yaklaşımların da büyük değişimler yaşamlarına yola açmaktadır. Yeni tarihsel dönemde dünya toplumlarının kültürel formlarında, üretim ilişkilerinde, gündelik yaşam öykülerinde köklü değişimler yaşanmaktadır. Söz konusu değişimler küreselleşme, post-modernizm, bilgi toplumu gibi kavramlaştırmalarla yorumlanarak yeni toplumsal durumun resmi çizilmeye çalışılır. Bu yeni toplumsal ve tarihsel değişimlerin ürettiği durumlar, sosyolog Wright Mills'in kuramsal bakışıyla ifade edecek olursak, yeni bir toplumsal tahayyül inşa etmektedir. Burada yeniden oluşturulan toplumsal tahayyül, bir çok ilişkilere yeni bir üslup ve anlam getirerek paradigmatik dönüşümlere yol açıyor. Artık insanlar, bu toplumsal tahayyül paradigması bağlamında yeni bir algılamaya yönelerek, kendi dünyasını yeniden inşa etmeye çalışmaktadırlar.

Bu yeni toplumsal tahayyül paradigmasında, değişen toplumsal olguların ürettiği yeni dinsel durumlar, yeni sosyolojik açıklamaları zorunlu kılmaktadır. Bu da din bağlamında yeni sosyolojik yöntemlerin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Ayrıca, modern teorinin "dinin sonu"na ilişkin projeksiyonu (Stark, 1999), geçerliliğini kaybetmesiyle birlikte dinin sosyolojik analizi, yeni dinsel sorunlar eşliğinde tekrar önem kazanmaktadır. Öte yandan toplumsal alanda yaşanan dinsel kökenli gruplaşmalar, değişimler ve çatışmalar; sosyal bilimlerin dinsel alanla ilgili çalışmalarını önemli ölçüde uyarmaktadır. Din sosyolojisi de bu çalışma yöntemlerinden biri olarak, sosyolojik perspektif öncülüğünde dinsel olguları yeniden anlamak amacıyla çeşitli tartışmalara yönelmektedir.

Bu çalışmamızda, sosyolojinin din olgusuyla ilgili yaptığı tartışmalarda ortaya çıkan çeşitli problemler üzerinde durmak istiyoruz. Kuşkusuz, peşin yargılardan kaçınarak nesnel bir tutumla dinsel olgulara yönelmek, dinsel tecrübelerin içerdiği çeşitliliğinin bilincinde olarak davranmak vb.(Wach, 1995) sorunlar hep tartışılmıştır. Bu yönetsel sorunlar, bütün bilimler için geçerlidir. Ancak, din toplumbiliminde bunlardan daha derin sorunların var olduğunu düşünüyoruz. Bu sorunların bir boyutunu, bu makalenin sınırları içinde iki kategoride tartışmaya çalışacağız: "Sosyolojik din" ve teolojik din toplumbilimi olarak "dini sosyoloji".

Sosyolog, dinsel ilişkilerin pratik temsillerini araştırırken bu sorunların varlık bilincini içinde taşıyarak davranırsa, nesnel verilere ulaşabilme imkanını çoğaltacaktır. Ayrıca bu makale, üstü örtük bir biçimde dindar bir

toplumbilimcinin nesnellik sorununa da belli açıklamalar getirmeyi deneyecektir. Çünkü bazen bir toplumbilimci, hem inanmak gibi kesin değerleri bulunmakta hem de bir bilimsel bilgi türü olarak sosyolojik bilginin nesnellik yöntemi ile çalışmaktadır. Burada iki alan arasındaki gerginliği sosyolog nasıl bir bilimsel zihinle aşabilir sorusu önem taşımaktadır. Ya da iki alanı dışlamadan çalışmalarını nasıl daha sağlıklı bir biçimde yürütebilir? Bu amaçla, sahip olması gereken din ve sosyoloji algılaması ne olmalıdır? Bu sorunların belli boyutlarına, bir makalenin sınırları çerçevesinde ışık tutmaya çalışacağız.

Sosyolojik Din: Sosyolojinin Dinselleşmesi

Sosyolojik din kavramı, bu makale boyunca dinin “sosyolojik bir dinsel” konsept içinde algılanarak öne sürülmesi anlamında kullanılmaya çalışılacaktır. Bu kavramlaştırmayla, sosyolojinin bir bilim düşüncesinden öte, bir hakikat söylemi olarak üretilerek dinin yerine konulması anlamı saklı bulunmaktadır. Böylesi bir durumda sosyolojik din, sosyolojinin herhangi bir akademik disiplin gibi atalar tapıcılığının bir formuna dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu tapıcılıktaki kült, antik bir hikaye gibi gençleri sosyalleştirmek amacıyla dizayn edilen bir nakarat içinde tekrar tekrar ezberletilir. Bu koşullarda din sosyolojisi, bu özelliklere uygun tutuma sahip bulunmaktadır (Aldridge,2000). Kendisini bir din formuyla üreterek belli alışkanlıklar ve belli söylemleri tekrarlayıp durur; bireylerin zihinsel dünyalarını kalıplaştırır. Açıklama yapmaktan çok kalıplar üretir, yorum geliştirmekten çok inanç geliştirmeye çalışır. Nitekim hem klasik Batı sosyolojisi deneyiminde hem de Türk sosyoloji deneyiminde sosyolojik din söyleminin birçok izlerine rastlayabilmekteyiz. Bu söylemin önemli ölçüde modernliğin kendisini kimi zaman hakikat olarak üretmesi çabasına da eşlik ettiğine tanık olmaktadır.

19.yüzyıl pozitivist sosyoloji yaklaşımının ilk kurucusu olan Auguste Comte, sosyolojik din söyleminin ilk düşünürüdür. Comte, öncelikle toplumu kendi başına önemli bir özne olarak benimser. Ona göre bu toplum öznesi, her şeyi tanımlayan bir alan olarak mutlak ve özerk bir tahayyüle sahiptir. Gerçekten de Comte, “19. yüzyıl içinde büyüyen biri olarak, toplumun devletten daha önemli olduğu gerçeğini benimsedi. Onun pozitivist felsefesi, devletin kullandığı ve kökeni analiz eden bir siyaset bilimi değildi. Genel olarak bir toplum bilimi idi”(Halfpeny,1982;17) Kuşkusuz bu toplum bilimi, Fransız sonrası Batı toplum bunalımlarını gidermeye yönelik bir “bütünlük”tü. Nitekim Comte, bu bütünlüğü bozacağını düşündüğü din, mistisizm ve ütopyik devrimciliği pozitivist felsefenin düşmanı olarak ilan etti (Halfpeny, 1982).

Auguste Comte, sosyolojik bilgi aracılığıyla geliştirdiği hakikat söylemini adeta dinin yerine koymak istemektedir. Bu din, seküler ve pozitivist bir dindir. Ona “insanlık dini” adını veriyor. Ona göre bu din, kendisini topluma tapmaya adanmıştı. Bu bağlamda, insanlık dini pozitivism kilisesinin rahipliği tarafından ilan edildi ve yönetildi. Başında da en üst düzey rahip olarak Comte bulunuyordu(Halfpenny,1982). Comte'nin geliştirdiği bu insanlık din söylemi, belli bir kitlenin de ilgisine karşılık gelmekteydi. Bu sempatanlara göre, sosyoloji bütünleştirici bir toplumsal güç olarak dinler ya da diğer inanç sistemlerini kurmak için seküler bir alternatif olabilmektedir (Halfpenny,1982).

Yine Comte, ünlü “üç hal yasası”ndan yola çıkarak, tarihsel ilerlemeyle birlikte insanların artık dinseliliğin etkin olduğu toplumsal dönemi aştığı vurgulanmaktadır. Yeni toplumsal dönemde din yerine bilim geçmektedir. Böylece sosyoloji, pozitivism paradigmasında dinselleşerek insan ve toplum yaşamında dinin yerine geçmeye çalışır.

Sosyolojik pozitivismin din yaklaşımını destekleyen bir başka sosyolog da Durkheim'dir. Ona göre toplum, bireyin dışında bireye kendisini dayatan mutlak, özerk ve nesnel bir otoritedir. İçinde bütün insani ilişkilerin yayılarak varolduğu ve devam ettiği bir mutlaklık alanıdır. İnsanın insanlaşmasını sağlayan ilişkiler ağının çerçevesidir. Dinsel doğanın da nedenidir:

“Kendi başına kutsal bir gerçeklik olan sadece toplumdur. O doğanın düzenine girer, ama doğayı aşar. Hem dinsel olgunun nedenidir hem de kutsal olan ve kutsal olmayanın kendiliğinden ayırımın haklı kılınmasıdır”(Aron,1986;341).

Durkheim için din, “kesin olarak toplumun kendisiyle ilgili bilinçlenmesi sonucu oluşan semboller sistemidir. Düşünme yoluyla kendisi olmanın kolektivitesidir”(Jones, 2001;209). Dinsel olgular idealler, semboller, kutsallık, güç ve temsiliyet ile tanımlanır. Allah düşüncesi ise bir toplumun inanç ve temsiliyetin kolektif nesnesidir (Aldridge,2000). Böylece Durkheim dinsel olguyu, “ toplumun kendisine tapması” (Adridge,2000) ve kutsallığın toplumsal kolektivite aracılığıyla ortaya çıkması biçiminde tanımlar. Toplum kavramı kutsallaştırılarak, tanrısal bir kimliğe büründürülür. Hakikat, toplumsallığın ürettiği ortak bilinçte ortaya çıkan bir söylem ya da bir durumdur. Sosyoloji, dinin hakikati Allah kavramıyla açıklamasına benzer bir biçimde, gerçeklik/hakikat bilgisini toplumla açıklayan bir söylem-bilim olarak algılanır.

Türkiye’de de “sosyolojik din” yaklaşımı, Türk sosyolojisi içinde güçlü taraftarlara sahip bulunmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen sosyologlar,

Osmanlı toplumsal düzeninin parçalandığı ve Cumhuriyet ideolojisinin kurulduğu tarihsel koşullarda söylemlerini inşa etmektedirler. Sosyologlarımız, sorunlarımızı bilim aracılığıyla çözmek üzere sosyolojiye kurtarıcı bir bilim misyonu vermişlerdir (Yıldırım,1999). Bu bağlamda belli görüşleri ileri sürmektedirler. Örneğin Ziya Gökalp'ın ifadeleriyle sosyoloji, "içtimai bir iman ile inanılan , içtimai bir aşk ile sevilen"(Gökalp,1330) bir bilimdir. Prens Sabahattin için ise sosyoloji, " en emin bir rehber"dir (Yıldırım,1999).

Türk sosyolojisinin pozitivist yaklaşımında sosyoloji, dinin yerine geçerek "iyi" ve "şer" gibi dinsel anlamlar üretir. Ziya Gökalp'ın çalışmalarında bu yaklaşım şu ifadelerle bürünmektedir:

"O halde kıymet hükmünün doğru bilincin maddi bir vücut-u hariciye mutabakatıyla değil, içtima-i bir vücut-u zihniye muvafakiyetiyle kaimdir; yani bu hükmün medlulünü eşyanın tabiatında değil, cemiyetin imanında da aramak gerekir...Cemiyeti teşkil eden müesseseler iman-ı içtimaiye müstenit bir sürü kıymetlerin mecmuundan ibarettir"(Gökalp,1330;17) .

Metinde görüldüğü gibi, bir yargının doğruluk değerini maddi olguların dışındaki durumlarla değil, "cemiyetin imanında" aramak gerekmektedir. Burada toplum, değer tanımı yapabilecek bir özne olarak algılanır. Ona, sosyolojik pozitivist yaklaşımın geliştirdiği mutlaklık anlamı verilerek, değer geliştirecek bir disiplin olarak bakılmaktadır.

Sosyolojik din yaklaşımı, sosyolojik yaklaşımı mutlaklaştıran ve bu bilginin kaynağı olarak toplumu her şeyin üstünde özerk bir otorite olarak görmektedir. Bu yaklaşım, pozitivist kuramının perspektiflerinden yararlanmaktadır. Kuramın ürettiği dinsel argümanlar, çoğunlukla sosyolojik bilginin önermelerini hakikatleştirerek/ mutlaklaştırarak dinin yerine koymaya çalışmaktadır. Sosyoloji, analitik bir bilim olmanın ötesinde, insanlara toplum merkezli hayat açıklamaları getiren bir söylem olmaya yönelmektedir. Kısaca, sosyolojik bilgi dinselleşmektedir.

Dini Sosyoloji: Teolojik Bir Toplum Bilimi

Dini sosyoloji kavramı, değişik toplumsal dönemlerde ve farklı sosyologlar tarafından kullanılmıştır. Türkiye'de Hilmi Ziya Ülken, Dini Sosyoloji adıyla 1944 yılında yayınladığı kitapta, klasik din sosyolojisinin çalışma şablonlarına uygun bir şekilde "düz bilgiler" vermektedir. Dini sosyoloji kavramı üzerine herhangi bir analize gitmemektedir (Yıldırım,1999). Ona göre, "dini sosyoloji" yöntemsel olarak birbirine zıt iki yaklaşımdan meydana gelir. Birincisi, Fransız sosyologu Durkheim tarafından temsil

edilir; ve dinsel olgusunu toplumun bir ürünü olarak ele alır. Diğeri de Marks'dır ve maddeci yaklaşıma dayanarak dini ekonomik üretimin kollektif tezahürü olarak görür. Bunları sentezleyerek dini olayları hem madde hem de mana çerçeveleriyle birlikte yorumlayan sosyolog ise Weber'dir (Ülken,1944).

Dini sosyoloji kavramını kullanan bir başka sosyolog da Gustav Mensching'dir. Dini Sosyoloji adlı eserinde kavramı şöyle tanımlıyor: "...çok iyi tayin edilmiş ve belirlenmiş ilişkilerle sosyolojiye bağlı olduğu kadar, dinler etüdüne de bağlıdır...dini sosyoloji, kendine konu olarak dini tezahürler dünyasına ait olan sosyolojik gelişmeleri...incelemektedir" (Mensching ,tarihsiz).

Tanımda anlaşılacağı üzere dini sosyoloji, salt sosyoloji bilimine dahil olan bir uğraşı alanı olarak algılanmamaktadır. Dini çalışmalara da bağlı olan bir perspektif olarak görülmektedir. Böylece dini sosyoloji kavramıyla , din sosyolojisinin diğ er ucunda yer alan önemli bir probleme işaret edilmiş oluyor. O da din sosyolojisi çalışmalarında, dini bakışın dominant bir unsur olarak öne çıkarılmasıdır. Başka bir ifadeyle, din sosyolojisinin sosyoloji ile din perspektifleri arasında parçalanmasıdır. Bu durumda teolojik bir toplumbilimden hareket edilerek genel sosyoloji kuramından uzaklaşmaktadır. Teolojik bakış, sosyolojik bakışın önüne geçmektedir. Örneğin, Wach gibi araştırmacılar dinsel alanı özerk, aşkın ve topluma etkide bulunan bir çerçeve olarak (Vrijlkof,1988) nitelemek suretiyle sosyolojik tutumdan uzaklaşarak bunu temsil etmektedirler.

Burada, sosyolojik pozitivizmin toplumu mutlaklaştırıcı yaklaşımlarına tepkisel olarak, dinsel yaklaşım toplumu yorumlamada ana belirleyici unsur haline gelmektedir. Ya da yarı dini yarı sosyolojik bir yöntem olarak karmaşık çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Böylece sosyolojik bilginin düzenli, anlamlı, yönetsel dilinden yoksun önermeler; "anlamlı" açıklama yapma imkanı taşıyamazlar içlerinde.

Dini sosyoloji kavramını kullanarak dinsel bir toplumbilim geliştirmeye çalışan sosyologlardan belki en önemlisi Fransız Gabriel Le Bras (1891-1970)'dır. Bras, başlangıçta meslektaşı Willaime ile birlikte çalışır ve Durkheim'in kuramlarını reddeder. Sosyologların alışlagelen ilgilerinden farklı olarak, olağanüstü durumlara açıklama yapmaktan uzak durur. Onun için önemli olan, Allah tarafından insanlığa bahşedilen Hıristiyan inancının gizemleridir (Aldridge,2000). Le Bras'ın ve onun meslektaşlarının çalışması, büyük din teorilerinden uzaklaşarak "dinsel insan"ın tecrübeye dayanan çalışmaları alanında yoğunlaştı. Nitekim bunun bir sonucu olarak Bras, Roma katolisizmi ve kilise yaşamında gerçekleşen katılımın düzeyleri

üzerinde derinleşti. Bu derinleşme, Bras'ın ülkesi Fransa'daki Katolik hiyerarşideki kaygı problemiyle çok iyi uyuyordu (Aldridge,2000).

Başka bir açıdan, sosyolojinin bir din toplumbilimine dönüşmesi sorununa açıklama getirmede bize yardımcı olabilecek en önemli kavramlaştırmalardan biri de sosyografi (sociology) tezi olmaktadır. British sosyolog Aldridge'nin geliştirdiği bir sınıflamaya göre din sosyolojide dört temel yaklaşımla açıklanmaktadır. Bunlardan biri de sosyolojiyi teolojik çalışmaların hizmetine (kilise kurumu denetiminde çalışan sosyologların yaptığı araştırmalar gibi) sokan sosyografya'dır. Sosyografya, dine servis yapan bir sosyoloji anlamına gelmektedir:

“Sosyografya, sosyolojik analizlerde önemli bir ilk basamaktır. O, sosyal yaşam hakkındaki datanın ham korelasyon ve koleksiyonunu içerir. Örneğin, bölge,yaş,sosyal sınıf ve aynı değişkenler ile eşlik eden kilise modellerinin haritaları çıkarılır...Din meselesinde , sosyografik yaklaşım mükemmel olan gösterilmiş hakikat etrafındaki sınıra saygıda itinalıdır. Pratikte bu başkasına adama çabası dinsel otoriteler içindir”(Aldridge,2000,9).

Aslında sosyografya yaklaşımı, dinsel bir toplumbilim modelinin sınırlarını, açmazlarını ve imkanlarını örnekleyen önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkar. Bu sosyoloji çalışma modelinde, sosyoloji bilimi dinsel kurum ve otoritelerin çalışma hizmetlerine bağımlı kalarak faaliyet göstermektedir. Böylesi bir etkinlik çabası, sosyolojiyi (ya da din sosyolojisini) bilimsel kimliğinden uzaklaştırarak onu bir araca dönüştürdüğü ortadadır.

Sosyolojik din yaklaşımında dinsel olgu, bilim veya modernliğin araçsal çabalarına hizmete sokulurken, dini sosyoloji de sosyolojiyi teolojik bakışın hizmetine sunmaktadır. Bu tutumlar ve perspektifler nedeniyle, her iki din toplumbilimi yaklaşımı da araçsallığı öne çıkararak bilimsel nesnellikten uzaklaşmaktadır. Bilim yerine araçsallık ve söylemselliği öne çıkaran bir etkinliğe dönüşmektedirler. Belki de buna sosyolojinin dinsel çalışma etkinliklerinde yaşadığı “derin paradokslar” dememiz gerekiyor.

Sonuç Yerine: Teoloji Üretmeyen, Din Karşıtlığına Bürünmeyen “Anlamacı” Bir Din Toplumbilimine Doğru

Sosyolojik din yaklaşımı, gözlemlemeye çalıştığımız gibi sosyoloji bilimini bir din olarak üretme riskini taşıyor. Sosyoloji, dinin yerine geçerek hakikat olmaya çalışıyor. Bu tutum, din sosyolojisinin din biliminin yerine geçerek din vazeden bir kimliğe bürünmesine yol açmaktadır. Sosyoloji de dinselleşiyor.

Öte yandan, dini sosyoloji yaklaşımı da bir teolojik din sosyolojisi yaratmaktadır. Örneğin, Hıristiyan Sosyolojisi ve İslam Sosyolojisi adlı çalışmalarda bu tezin örnekleriyle karşılaşabilmekteyiz. Bu çalışmalarda sosyolojik perspektiften yoksun bir tutumla teolojik bakış öne çıkarılmaktadır. Sosyoloji araçsallaşarak, çeşitli dinsel yaklaşımların kendilerini açıklanmasına katkıda bulunan bir yönetime dönüşmektedir.

Sosyolojinin, dinin akide gibi gözlemsel alana giremeyen sorunları üzerinde tartışma yapmaktan kaçınması gerekir. O, ancak dinin dünyevi olarak kavranabilir toplumsal pratik temsilleri üzerinde çalışarak nesnel verilere ulaşabilir. Nesnellik, burada doğal bilimlerin nesnelliğinden farklı olarak, “anlaşılabilen” olgular üzerinde çalışmak demektir. Bu da dinsel olgular alanında dinsel karizmaları, sembolleri, ritüelleri, giysileri, hareketleri vs. gözlemleyerek yapılabilir. Dinsel olguların grupsal ilişkiler içinde ürettikleri durumları tartışarak elde edilebilir. Yukarıda bahsettiğimiz iki temel yöntemsel sorundan kaçınabilmemiz, ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir.

Din sosyolojisi, dinin hakikat önermeleri karşısında “karşıt” ya da “tarafdar” bir söylem içine girmeye yönelmeden, “anlamacı” bir bilim olarak kurumsallaşabilir. Bu sosyolojik tutum, Weber’in çalışmalarında da öne çıkmaktadır (Özlem,1990). Ancak Weber’in bilimsel yaklaşımı, bazen “değer-üstü” bilim tutumunu mitleştirilmeye götürmekten de geri kalmamaktadır (Gouldner,1973). Sonuçta, toplum bilgilerini üreten, tartışan ve yorumlayan bir “anlayan” olarak sosyolog vardır ve sosyolog da bir “sosyologlar cemaati (community)” içinde çalışmaktadır (Kuhn,1982). Sosyoloji bilimi, insanlar ve onlara ilişkin durumları incelediği için bir fizik ve kimya kadar nesnel olması beklenemez. Sosyoloji, Alman tarihselci bilim geleneğinden çıkan hermenetik bir dille konuşursak, bir kültür bilimidir. Bu nedenle, doğa bilimlerin kullandığı yöntemlerden farklı yöntemlerle çalışır. Toplumsal durumların anlamını, yine toplumsallık perspektifiyle yorumlayarak ortaya koyar (Dithey,1999-Hekman1999). Bu bağlamda sosyoloji ne bir hakikat ne de bir iktidar biçimi olarak durmalıdır. Sosyoloji, bir insan bilimi olarak eleştiren, açıklayan, gözlemleyen insansal bir entelektüel etkinlik olmalıdır (Bourdieu,1997). Din olgusuna da bu sosyolojik perspektifle yaklaşabiliriz. Bu bağlamda din sosyolojisi dine karşıt ya da dine adanan bir söylem değil, dini “anlamaya” yönelen bir bilim disiplini olmalıdır. Din toplumbilimi, dinsel söylemler geliştiren çabalardan uzak durarak sosyolojik doğasını korumalıdır.

Din sosyolojisi, her şeyden önce bir sosyoloji alanıdır ve bu disiplinin tahayyülü içinde doğasını sürdürebilir; kuram ve yaklaşımlarını yine bu doğa içinde kalarak geliştirebilir. Onu ilahiyat perspektifiyle yorumlamak, onu sosyoloji kimliğinden koparır. İlahiyat, din sosyolojisi için sadece çeşitli

olgular sunan bir alan olarak görülebilir. Dinler tarihi, antropoloji ya da etnografya bilimleri gibi katkı sağlayan alt-disiplinler olarak değerlendirilebilir. Sosyoloji, din olguları üzerindeki çalışmalarını sosyolojik kuramların dilini kullanarak belli açıklamalara varabilir. Önceliği toplumsal tahayyüle vererek dini anlamaya çalışmalıdır.

Sosyolojinin bir bilim olarak politikadan ekonomiye, kentleşmeden kadın konusuna kadar çeşitli sorunlarımızın anlaşılmasında büyük bir katkısı bulunmaktadır. Dinsel sorunlarımızın anlaşılmasında da (benzer bir biçimde) önemli katkılar sağlamaktadır. Değişen toplumsal doğayla birlikte değişen yeni dinsel durumlar, bunu bizlere göstermektedir. Ancak bizim vurgulamak istediğimiz olgu, bu katkıların üretiminde karşı karşıya olduğumuz sorunlar ve bu sorunların bilincinde olarak çalışmaların sürdürülmesidir. Din toplumbilimcisi, çalışmalarını yaparken (ya da sosyolog dinle ilgili çalışırken) karşı karşıya olduğu yöntemsel sorunları görerek bilinçli davranması ve gerçekliklere ulaşma çabasında olmalıdır.

Kaynakça

- ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, İş Bankası Yayınları, 1986, Ankara.
- ARSLAN, Hüsametin, **Epistemic Cemaat**, Paradigma Yayınları, 1992, İstanbul.
- BOURDIEU, Pierre, **Toplumbilim Sorunları**, Kesit Yayınları, 1997, İstanbul.
- DILTHEY, Wilhelm , **Hermeneutik ve Tin Bilimleri**, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul.
- DURKHEIM, Emile, **Suicide**, 1897; akt, Susan Stedman Jones, Durkheim Reconsidered, 2001, Oxford.
- ÖZLEM, Doğan, **Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji**, s.130-132, Ara Yayıncılık, 1990, İstanbul.
- HALFPENNY, Peter, **Positivism and Sociology: Explaining Social Life**, 1982, London.
- HEKMAN, Susan, **Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik**, Paradigma Yayınları 1999, İstanbul.
- KUHN, Thomas, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, Alan yayıncılık 1982, İstanbul.
- MENSCHING, Gustav, **Dini Sosyoloji**, Mehmet Aydın, s.4, tarihsiz, Konya.
- GOULDNER, Alvin, “**Anti-minotaur: The myth of a value-free Sociology**”, pp. 3-26, in For Sociology, Penguin Books, 1973, England.
- GÖKALP, Ziya, “Örf Nedir?”, **İslam Mecmuası**, sayı:10,5, Haziran, 1330, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya, “**Kıymet Hükümleri**”, İ.M, sayı:17,4 Kanunuevvel, 1330, İstanbul.

JONES, Susan Stedman, **Durkheim Reconcidered**, 2001, Oxford.

ÖZLEM, Doğan, **Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji**, Alan yayıncılık, 1990, İstanbul.

STARK, Rodney, **Doing Sociology: A Global Perspective**, 1999, USA

WACH, J., **Din Sosyolojisi**, 1995, İstanbul.

ÜLKEN, Hilmi,Z., “Başlangıç”, **Dini Sosyoloji** içinde, 1944,İstanbul.

VRİJHOF, Hendric, “Din Sosyolojisi Nedir?” , s.275-279, **Din Sosyolojisi İçinde**, Haz: Y.Aktay, E.Köktaş-1988, Ankara.

YILDIRIM, Ergün, **Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi**, 1999, İstanbul.